

STAMPA

Suvremene karakteristike i tendencije oko procesa ekonomске i političke integracije u svjetlosti razvoja jedinstva nove svjetske privrede*)

Bogdan Ćosić

Proces unutrašnjeg raspadanja kapitalizma dovodi u svjetskim razmjerima do razaranja svjetskog kapitalističkog ekonomskog sistema i do njegove opće krize. Ovo raspadanje ne treba, međutim, shvatiti kao geografsko sužavanje kapitalizma, jer kapitalizam nikada nije bio jedinstveni geografski pojam, tj. nikada nije bio do kraja prodru u svu dubinu kolonijalnih i ostalih nerazvijenih ekonomija, već kao razaranje temelja na kojima počivaju proizvodni odnosi kapitalizma. Sadržaj proizvodnih odnosa kapitalizma u svjetskim razmjerima ispoljava se u mehanizmu svjetske eksploracije, tj. eksploracije svetskog tržišta.

U tim uvjetima nikla je regionalna ekonomski integracija. Ova integracija je opća pojava, tj. njezini razni vidovi zahvaćaju pojedine grupe zemalja, bez obzira na stupanj njihovog ekonomskog razvoja, kao i bez obzira na njihovo društveno-ekonomsko uređenje. Integracija je nikla kao plod razaranja kapitalizma kao svjetskog ekonomskog sistema, jer ona u uvjetima punog (klasičnog) funkciranja ovog sistema nije niti bila potrebna. Kapitalizam je na automatski način bio uspostavio jedinstveni svjetski ekonomski sistem, koji je funkcionirao po zakonima kapitalističke proizvodnje. Tek s razaranjem kapitalizma kao svjetskog ekonomskog sistema, pod kojim podrazumijevamo rušenje proizvodnih odnosa kapitalizma u svjetskim razmjerima, što se ogleda u rušenju kolonijalizma, u brzom razvoju nerazvijenih zemalja, što predstavlja novi kvalitet, pošto ovaj razvoj utječe na promjenu dosadašnje kapitalističke međunarodne podjele rada, koja je bila podloga svetskog tržišta kapitalizma i kapitalizma kao svjetskog ekonomskog sistema, tek u uvjetima bitnih promjena na svjetskom tržištu, dolazi do nužnosti nastanka regionalne ekonomski kapitalističke integracije. Posebno je ta nužnost uvjetovana naglim razvojem proizvodnih snaga u suvremenoj etapi.

Ekspanzija proizvodnje sve više ruši različite barijere nacionalnih tržišta i dovodi do formiranja velikih regionalnih ekonomskih zajednica kako na Zapadu, tako i na Istoku, kao i u zemljama u razvoju. Međutim, ovaj proces se ne odvija sasvim glatko i bez potresa. Ograničen je blokovskim političkim koncepcijama i unutarnjim međusobnim proturječnostima, ali se pod stalnim pritiskom proizvodne ekspanzije i različitim tehničkim dostignuća, objektivno probija i prelazi one granice, koje su se ranije smatrале nepremostivim. Ovaj proces se ne odvija samo unutar formiranih ekonom-

*) Željeli bismo, da ovim proširem tezama iniciramo i širu diskusiju oko problema suvremene regionalne ekonomski integracije i to s aspekta neophodnosti i zakonitosti razvoja jedinstva nove svjetske privrede. »Teze«, ako bi to postigle, ne bi imali većih pretenzija.

skih grupacija, nego je obim razmjene i međusobnih poslovno-tehničkih, proizvodnih i finansijskih aranžmana između regionalnih ekonomskih grupacija iz dana u dan sve veći.

U vezi s time, sve više nestaju klasične forme međunarodne razmjene, saradnje i udruživanja i sve više nastaju neposredna i dugoročna proizvodno-finansijska povezivanja između poduzeća raznih zemalja.

Zbog svega toga ekonomska integracija izbija u prvi plan centralnih problema međunarodnih ekonomskih i političkih odnosa i sve više postaje osnovna preokupacija nacionalnih politika.

Sve brži i snažniji razvoj nauke, tehnike i tehnologije implicira podizanje velikih jedinica proizvodnog kapaciteta, kao i visoki stupanj društvene organizacije rada, i na toj osnovi masovnu proizvodnju, što traži veliko tržište, proizvodnu koncentraciju i integraciju.

Ovi procesi se danas sve više dovode u vezu, bar u zapadnim zemljama, s nužnošću izgradnje određene političke integracije. Naročito to vrijedi za zapadnu Evropu.

I

Kapitalizam kao jedinstveni svjetski ekonomski sistem, koji se pored onog što smo gore rekli, temeljio još i na zlatnom standardu konvertibilnosti valute, transferbilnosti kapitala i multilateralnosti trgovinske razmjene, više ne postoji. U tome sagledavamo i tendencije k modifikacijama suvremenog svjetskog tržišta. Trebamo imati u vidu, da je integrirana svjetska privreda koja se formirala do početka I svjetskog rata, predstavljala logičan i postojan svjetski sistem kapitalizma i postojan i logičan sistem svjetske podjele rada. Imperijalizam i kolonijalizam bili su prirodni nastavak unutrašnjeg razvoja kapitalizma u najrazvijenijim industrijskim zemljama svijeta. Metropole su izvozile ne samo kapital već i kapitalizam. U kolonijama i drugim perifernim područjima, kapitalizam se razvijao pod impulsima privrednog života metropola. Taj proces je svuda dovodio do određene specijalizacije proizvodnje koja je bila podloga stvaranju kapitalističke međunarodne podjele rada i svjetskog kapitalističkog tržišta. Ova specijalizacija se oformila prema najoptimalnijim potrebama svjetskog kapitalističkog tržišta (tj. razvijenih privrednih centara) a ne prema optimalnim potrebama pojedinih nacionalnih ekonomija. Zato se svjetsko tržište razvilo kao tržište bogatih, industrijski razvijenih zemalja. Svjetska privreda, koju je kapitalizam uspostavio, bila je ustvari proširen sistem nacionalne ekonomije kapitalističkih metropola. Zbog toga je jedinstvo svjetske privrede kapitalizma bilo ostvarivano pod cijenu dubokog nejedinstva. Taj proces je na kraju morao dovesti do ogromnih antagonističkih proturječnosti među pojedinim zemljama u okviru jedinstvenog svjetskog ekonomskog sistema kapitalizma koji je radi toga neminovno morao doživjeti proces svoga razaranja (raspadanja). Pojava nerazvijenih zemalja odražavala je, dakle dominaciju razvijenih na svjetskom tržištu, pa je zbog toga čitav ovaj svjetski ekonomski sistem bio opterećen dubokim proturječnostima.

Uslijed umutrašnjih proturječnosti koje kapitalizam u sebi neminovno nosi, on više nije mogao održati ni tako uspostavljeni jedinstvo svjetske ekonomije. To se već očituje i u napuštanju klasičnog mehanizma svjetskog tržišta (jedinstvena kapitalistička konzervativna »pravila igre«).

Ovaj proces je dopunjeno dvjema osnovnim pojavama u suvremenom svijetu: pojavom čitavog niza socijalističkih zemalja kao i pojavom slobodnih nerazvijenih zemalja koje objektivno moraju težiti da se ubrzo razviju i u razvijaju. Upravo, činjenica da ove zemlje teže da se ubrzano razvijaju uvjetuje da dolazi do bitnih, kvalitativnih promjena na svjetskom tržištu i u svjetskoj privredi kao cjelini. Zbog svega toga možemo reći da je razbijen kapitalizam kao glavni, prevladavajući oblik proizvodnje u svjetskim razmjerima. To je ono što je najbitnije. Politički izraz ovoga procesa jeste pojava deagregacije kolonijalnog sistema.

U tome kontekstu dolazi sve više do izražaja tendencije stvaranja nove međunarodne podjele rada. To je po našem mišljenju nova tendencija u svjetskim ekonomskim odnosima i na svjetskom tržištu, koju marksistička politička ekonomija još mora detaljnije istraživati. Ekonomска стварност pokazuje da koje mjere postojeća specijalizacija i međunarodna podjela rada ne odgovara interesima oko jedne polovine svjetskog stanovništva. A bez te polovine teško da bi se u suvremenim uvjetima razvoja nauke i tehnike (nove naučno-tehničke revolucije) moglo ostvarivati jedinstvo svjetske ekonomije i svjetskog tržišta. Zbog toga je težnja k promjeni dosadašnje međunarodne podjele rada osnovni, objektivni proces kojem teže gotovo sve zemlje u razvoju.

Naime, proces političkog oslobođenja mnogih nerazvijenih zemalja značio je u stvari proširenje klasičnog sistema svjetske privrede, ali u isto vrijeme i to da u novim uvjetima niz osnovnih problema međunarodne razmjene i ekonomskog razvoja uopće, sve više traži odgovarajuća nova rješenja. Klasična svjetska privreda iz perioda između dva svjetska rata ili s kraja prošlog i početka ovoga vijeka bila je ograničena na relativno manji broj razvijenih zemalja z. Evrope i s. Amerike. Zbog toga je međunarodna razmjena dobara bila ograničena na ova uska područja i na razmjenu između njih i pojedinih nerazvijenih privreda u moru kolonijalizma. Slobodna razmjena je bila regulirana zakonom komparativnih prednosti i automatskim izravnavanjem platnih bilanci. Ovakva razmjena dovela je do spomenute međunarodne specijalizacije i podjele rada pri kojoj je industrijska proizvodnja ostala rezervirana za razvijene zemlje z. Evrope i s. Amerike, a kolonijalne zemlje su ostale, i ne samo one, agrarno sirovinski privesci razvijenih svjetskih centara. Ovakva svjetska kapitalistička privreda bila je sposobna da privredne impulse prenosi na relativno ograničene nove zemlje (naseljene evropskim stanovništvom), a čitav ostali svijet je ostao da živi u uvjetima privredne stagnacije i golog osiguravanja životne egzistencije. Međutim, te zemlje su postajale zahvalno polje eksploracije razvijenih zemalja i što je kapitalizam dublje u njih prodirao, to je ta eksploracija bila žeća. Ovakav sistem međunarodne podjele rada doveo je do velikih svjetskih suprotnosti i disproporcija, kako smo to već istakli, ali i do ostvarivanja osnovnih pretpostavki za rušenje ovog sistema i do nastajanja novog sistema, koji se očituje u prvom redu u stvaranju nove međunarodne podjele rada. Stvaranje nove međunarodne podjele rada osnovna je tendencija razvijanja svjetskog tržišta u suvremenim uvjetima. U isto vrijeme moramo napomenuti da je za suvremeni razvoj proizvodnih snaga (naučno-tehnička revolucija) neophodno jedinstvo svjetske privrede. I ne samo neophodno već i realna činjenica. Zato je svaka teorija o podjeljenosti ovoga tržišta prilično promašena stvar i ona može odražavati samo momentalno postojeće tendencije u svjetskoj privredi a ne može biti osnova za objašnjavanje dugoročnijih tendencija u toj privredi. Na ruševina svjetskog ekonomskog sistema kapitalizma sada se izgrađuje novi svjetski ekonomski sistem i novo svjetsko tržište koje sve više postaje univerzalna svjetska pojava. To, po našem mišljenju, odražava pravac budućeg kretanja u svjetskoj privredi i na svjetskom tržištu.

Proces jačanja međunarodne podjele rada i sve veće međunarodne zavisnosti pojedinih zemalja, što u uvjetima nove naučno-tehničke revolucije sve više dolazi do izražaja, doprinijeli su da međunarodna trgovina, kao i međunarodno strujanje kapitala i radne snage postane sve važniji faktor privrednog razvoja.

U vezi s time na svjetskom tržištu i u svjetskoj privredi već se duže vremena osjećaju neke nove pojave, pored onih koje smo naveli:

- etatizam je duboko prodrio u međunarodne ekonomске odnose svih zemalja u svijetu, isto tako i u međunarodne ekonomске odnose razvijenih kapitalističkih zemalja. Osnovni oblik državne intervencije u vanjskoekonomskim odnosima kapitalističkih zemalja obuhvaća stimuliranje procesa ekonomskog integracije, pružanje ekonomsko-tehničke pomoći, sistem državnog osiguranja izvoznih kredita, te već klasične oblike državne intervencije, kao što su carine, kontingentiranje, devizne restrikcije, subvencije izvozu i sl.

— zakon neravnomjernog ekonomskog i političkog razvijatka kapitalizma i dalje sve više dolazi do izražaja. Ova zakonitost je naročito u zadnjih nekoliko decenija u potpunosti potvrđena. Zakon neravnomjernog razvijatka manifestira se s jedne strane time što veliki dio svijeta ostaje nerazvijen, odnosno što veliki dio svijeta postaje sve više nerazvijen. Danas oko 2/3 svjetske proizvodnje i trgovine otpada na svega nekoliko zemalja. Isto tako neravnomjerno je raspoređena industrijska proizvodnja i svjetska trgovina. Npr. oko 50% industrijske proizvodnje razvijenih kapitalističkih zemalja nalazi se u rukama svega nekoliko zemalja koje drže čak 50% ukupne svjetske trgovine. U naše vrijeme oko 4/5 svjetske industrijske proizvodnje skoncentrirano je u rukama grupe od 10 industrijski razvijenih zemalja (bez socijalističkih zemalja). Na te zemlje otpada također oko 50% ukupne svjetske trgovine. No, pored toga, ono što je značajno za suvremene tendencije u svjetskom ekonomskom razvoju jeste pojava, da se zakonitost neravnomjernog razvijatka kapitalizma i dalje nastavlja. Tako npr. dok su SAD oko pedesetih godina ovoga vijeka imale apsolutnu premoć u ukupnoj svjetskoj proizvodnji (bez socijalističkih zemalja 51,6% u 1954. g.) i relativnu premoć u svjetskom izvozu (21,3% u 1953), dotele njihov utjecaj u kasnijim godinama opada, da bi u 1962. g. njihovo učešće u proizvodnji iznosilo 43,1% i u izvozu 17,2%. Isto tako u poslijeratnim godinama konstantno opada učešće Velike Britanije u ukupnoj svjetskoj proizvodnji i u ukupnom izvozu, dok ostale zemlje kao što su SR Njemačka, Francuska, Japan i Italija pokazuju stalni porast. Ova činjenica je za nas relevantna jer neravnomjerni razvitak u kapitalizmu stalno ostvaruje određene proturječnosti. Jedna od tih proturječnosti jeste i integracija kapitalističkih zemalja na regionalnoj osnovi.

— ono što je posebno značajno u svjetskoj privredi jesu strukturalne promjene koje se sada događaju. To je od posebnog značaja za dalje tendencije razvoja svjetske privrede. Na ovome mjestu istakli bismo promjene u samoj proizvodnji, koje se dešavaju pod utjecajem tehničkog progresa, ali se veoma snažno reflektiraju na svjetsku trgovinu, a time i na položaj pojedinih zemalja. Strukturalne promjene u svjetskoj privredi mogu se ilustrirati dvjema osnovnim činjenicama: zaostajanjem učešća primarnih proizvoda u proizvodnji i izvozu u svijetu, te zaostajanja stope rasta proizvodnje primarnih proizvoda u odnosu na industrijske proizvode. Podaci pokazuju da su strukturalne promjene u svjetskoj privredi takve prirode, da snažno i sve više utječu na položaj zemalja u razvoju.

Mogli bismo spomenuti i jednu pojavu koja sve više dolazi do izražaja u naše vrijeme. To je tendencija sve većeg oslobođanja međunarodnog strujanja faktora proizvodnje, naročito kapitala (ali i radne snage, radnika, tehničara, stručnjaka i učenjaka). To je jedna tendencija koja je nastala kao posljedica razvitka suvremene naučno-tehničke revolucije i koja će bez sumnje izvršiti veliki utjecaj na pravac razvoja svjetskog tržišta i svjetske privrede.

II

Određeni vid ekonomске integracije u suvremenom svijetu sve više postaje nužnost. Proces ekonomске integracije u uvjetima razbijenog jedinstva kapitalističkog svjetskog ekonomskog sistema sve više postaje jedan od osnovnih načina i oblika ispoljavanja brzeg razvoja proizvodnih snaga, naročito sredstava za proizvodnju. To naročito vrijedi za kapitalističke zemlje, koje se uslijed ograničenosti tržišta sve više sukobljavaju s problemom realizacije. Taj proces ekonomске integracije, kako kod kapitalističkih zemalja, tako i kod socijalističkih i nedovoljno razvijenih sve više postaje jedna objektivna nužnost. Ova nužnost se mora spoznati kako s obzirom na svoj sadržaj tako i domaćaj, da bismo mogli na osnovu toga zasnovati i konkretnе mjere naše ekonomске politike u odnosu na inozemstvo.

Objektivna nužnost iz koje proizlazi fenomen ekonomске integracije u suvremenom svijetu počiva po našem mišljenju na nekoliko bitnih faktora od kojih bismo istakli samo neke: Mislimo da je osnovni pokretač koji uzrokuje ekonomsku integraciju u suvremenim uvjetima tehnički progres. Naime, činjenica je, da je dati tehnički progres do sada bio postizavan dje-

lovanjem velikih monopolskih struktura, odnosno da su samo velike privredne jedinice bile u stanju da stimuliraju, odnosno omogućavaju tehnički progres. U ovom času ne ulazimo u širi društveno-ekonomski i društveno-politički aspekt problema tehničkog progresa u uvjetima monopolističkog stadija kapitalizma. Isto tako ostavljamo po strani ocjenu da li je ritam kapitalističkog progresa bio sputavan i onemogućavan da postane optimalan u takvim uvjetima. Činjenica je da samo velika poduzeća, integrirane privredne jedinice imaju bar donekle mogućnosti da prate tehničke progrese, tj. da odvajaju dovoljna sredstva za naučno-istraživački rad, te dovoljno kapitala za široku primjenu novih naučno-tehničkih i tehnoloških otkrića u proizvodnji. Na taj način su ovakva krupna poduzeća postali glavni faktori tehničkog progresa u pojedinim zemljama. Takva krupna preduzeća su u cilju likvidiranja svojih konkurenata na unutrašnjem i svjetskom tržištu proizvodnjom masovne serijske jeftine proizvodnje, jasno da bi prigrabila što veću masu profita i ekstraprofita, objektivno bila glavni nosilac i promotor tehničkog progresa u historiji razvoja kapitalizma. Isto tako i u socijalističkim zemljama koncentracija napora na naučno-istraživačkom polju i u primjeni nove tehnike bila je jedan od glavnih faktora brzog razvoja proizvodnih snaga ovih zemalja. Posebno u suvremenim uvjetima, kada masovna serijska proizvodnja na bazi najnaprednije tehnike i tehnologije (tzv. kompleksna mehanizacija i automatizacija) sve više postaje vladajući oblik proizvodnje, odnosno postaje određena tendencija koja poprima glavni oblik proizvodnje, pitanje razvoja i promoviranja tehničkog progresa postaje glavno pitanje društva. Kapitalizam ima granice u razvoju tehničkog progresa. Te granice se dadu sagledati i kvantitativno izmjeriti. I ne samo to. Suvremeni razvoj nauke i tehnike onemogućava pojedinim zemljama da s vlastitim sredstvima slijede tehnički progres. Čak i one najrazvijenije nisu više u stanju, ili ako jesu onda još samo privremeno i uz velike napore, da maksimalno unapređuju i slijede tehnički progres. Prema tome, ta dva faktora: ograničenost kapitalizma uopće da rješava pitanje tehničkog progresa i ograničenost pojedinih nacionalnih privreda da financiraju naučno-istraživački rad, bili su jedan od presudnih faktora što su utjecali na razvijanje tendencija k ekonomskoj integraciji. *Suvremena tehnologija će najčešće sama određivati veličinu tvornice, preduzeća, količinu proizvodnje, pa prema tome i veličinu tržišta.* To je ono bitno, novo, što pokazuje da je nacionalno tržište postalo preusko za takvu proizvodnju, kao i da je ono postalo jedna od bitnih kočnica modernizacije proizvodnje, koju iziskuje konkurenca na svjetskom tržištu.

Drugi u nizu faktora koji su utjecali na to da ekomska integracija postane ekomska nužnost jeste sve šira specijalizacija, kooperacija, društvena podjela rada i koncentracija proizvodnih faktora neke zemlje, regije, pa i cijele svjetske privrede. Postoji obilje podataka koji ilustriraju ovaj proces. To je u biti zakonita tendencija k sve višem stupnju podrušovljivanja proizvodnje.

Isto tako jedan od bitnih faktora koji je utjecao na proces ekomske integracije, bar u kapitalističkim zemljama, jeste proces razaranja kapitalizma kao svjetskog ekomskog sistema, ali i tendencija zaostajanja privrednog razvoja zemalja z. Evrope u odnosu na SAD i neke druge zemlje. Za socijalističke zemlje bi se moglo također reći da je određeni vid stvaranja racionalnije međunarodne podjele rada na bazi specijalizacije i kooperacije postao predviđet bržeg razvoja privreda ovih zemalja.

Da ne navodimo daljnje faktore moramo istaći da je u nedostatku jedne cjelovitije ekomske integracije u svjetskim razmjerima, regionalna ekomska integracija u neku ruku dio opće svjetske integracije, koja se evo, probija kroz ove vidove i kroz određene suprotnosti.

III

Kretanja u svjetskoj privredi danas se sve više karakteriziraju ukrštanjem dviju osnovnih suprotnih tendencija. Jedna od njih je proces ekonomске integracije, koji je postao realnost. Od dokazuje da se u stvari nastavlja proces razjedinjavanja svjetske privrede, što naročito otežava uključivanje u svjetsku podjelu rada onih zemalja koje su ostale van integracionih procesa. Druga je činjenica koja sve više ukazuje na to da postojeća situacija nimalo ne osigurava efikasno i racionalno iskoriščavanje svih proizvodnih faktora. Ovo zbog toga jer razvitak proizvodnih snaga u svijetu (svremeno naučno-tehnička revolucija je njegova osnova), čini ekonomski neracionalnim, posmatrano na duži rok, zatvaranje pojedinih privrednih cjelina čak i u okvirima regionalnih ekonomskih grupacija (integracija). Razvoj proizvodnih snaga, međutim, vodi k stvaranju jedinstvene svjetske privrede, uprkos postojanju razlika u ekonomskoj razvijenosti među pojedinim zemljama, kao i, usudili bismo se reći, razlika u integracionim grupacijama koje počivaju na različitim društveno-ekonomskim sistemima. Da bi do ovoga došlo neophodno je izvršiti reviziju u postojećim međunarodnim ekonomskim odnosima, čiji izraz postaje tendencija k stvaranju nove međunarodne podjele rada. Cini nam se da je prvi odlučni korak učinjen s Konferencijom UN o trgovini i razvoju, 1964. g., kao i da se dalji koraci čine u tome pravcu oko pripremanja takve nove konferencije. Čitav ovaj proces se odigrava u uvjetima postojanja razjedinjene svjetske privrede u vidu postojanja integracionih cjelina.

Ako bismo bar letimično pogledali političku (i u izvjesnom smislu ekonomsku) kartu svijeta, onda bismo mogli uočiti da je najveća masa svijeta podijeljena na pojedine integracione cjeline. Danas npr. u Evropi postoji svega 4—5 zemalja koje nisu ni na bilo koji način uključene u integracione grupacije. Isto tako izvršena je npr. stvarna ekonomска integracija između privrede SAD i Kanade. U Latinskoj i Južnoj Americi, u Africi, u jugoistočnoj Aziji postoji također pojedini oblici integracija ili barem integracionih projekata. U istočnoj Evropi postoji organizacija za ekonomsku saradnju, koja okuplja i jednu azijsku zemlju (ne računajući SSSR, koji je evroazijska zemlja). No, da bismo dobili potpuniju sliku o postojećim integracionim grupacijama, dajemo slijedeće podatke u ovoj tabeli:

Udio pojedinih integracionih grupacija (bez nerazvijenih zemalja)
u svjetskim globalima u 1964. g. (u %)

	U proizvodnji					U vanjskoj trgovini		
	Površina stanov.	Zitarica	Primar energ.	Elektr. energ.	Celika	Motorna vozila		
EEZ	8,6	5,4	8,0	5,9	11,2	10,4	27,8	26,4
EFTA	9,2	2,8	3,4	4,7	10,2	8,5	12,3	22,3
SEV	21,2	9,9	—	—	19,5	26,6	—	11,0
SAD	6,9	5,8	20,0	26,8	32,6	28,0	40,3	13,5
Ukupni udio u svjetskom globalu	45,9	23,9	48,6	54,7	73,5	82,8	83,3	73,2

(Izvor: Prema publikaciji Komisije EEZ u Bruxelles-u, »Statistique de base de la Communauté«, 1965).

IV

Ekonomска integracija u kapitalizmu je dio opće svjetske integracije, kako u kapitalizmu, tako i u socijalizmu i u nedovoljno razvijenim zemljama. Općesvjetsku ekonomsku integraciju shvatili smo kao objektivnost koja izvire iz materijalnih uvjeta reprodukcije svjetske privrede i iz izmijenjenog karaktera proizvodnih snaga, kao i iz procesa društveno-ekonomiske transfor-

macije u mnogim dijelovima svijeta. U našim izlaganjima apstrahirali smo društveni sadržaj, institucionalne forme i ekonomske instrumente integracije i ekonomsku integraciju smo svodili na same materijalne odnose međuzavisnosti ekonomskih jedinica u procesu proizvodnje i na funkciju tehnološkog nivoa proizvodnje. Integraciju smo shvatili kao objektivno ekonomsko-tehnološko povezivanje kroz podjelu rada, specijalizaciju, kooperaciju, centralizaciju i funkcioniranje svjetskog tržišta, koje je već bilo na svoj način uspostavljeno. Međutim, moramo napomenuti da smo isto tako shvatili da ovakva priroda međusobnog povezivanja nacionalnih privreda prelazi institucionalne forme bilo kojeg oblika postojeće integracije. Činjenica je npr. da su pojedine evropske zemlje više integrirane u privredni prostor EEZ nego u privredni prostor EFTE čiji su članovi. Isto tako, u jednom našem ranijem¹⁾ članku pokazali smo da Velika Britanija godinama razvija intenzivniju trgovačku saradnju sa zemljama EEZ nego sa zemljama EFTE, čija je članica. Sličan je slučaj i s mnogim zemljama u razvoju koje su faktički daleko više integrirane s privredama udaljenih metropola, nego li s privredama svoga regiona. Zbog svega toga mogli bismo shvatiti da sam razvoj proizvodnih snaga u svijetu, koji se danas očituje kroz novu naučno-tehničku i tehnološku revoluciju, potpuniye vodi k svjetskoj ekonomskoj integraciji od svih postojećih integracionih projekata. Moramo također istaknuti da razvoj u socijalističkim istočno-evropskim zemljama, kao i u nedovoljno razvijenim zemljama, pokazuje da ovi procesi, uz raspadanje kolonijalnog sistema, također sve više stvaraju mogućnosti za razvijanje nove jedinstvene svjetske privrede, odnosno svjetskog tržišta. Naročito bi upozorili na tendencije k uspostavljanju jedinstvenog svjetskog tržišta koje će nositi novo obilježje, a sve više gubiti klasično kapitalističko obilježje. Ta novost se sastoji u nastajanju i razvijanju nove međunarodne podjele rada, koja velikom dijelu zemalja određuje novu ulogu u svjetskoj privredi, odnosno na svjetskom tržištu.

Kada je riječ o ekonomskoj integraciji kapitalističkih zemalja, dužni smo naravno istaći njezine pozitivne kao i negativne strane. Što se tiče njezinih pozitivnih strana, one prvenstveno proizlaze iz ekonomskih razloga. Ogledaju se u tome, što integracija omogućuje jaču koncentraciju proizvodnje i proizvodnih sredstava, pospješuje tehnički progres i uopće naučno-istraživački rad (bez integracije bi npr. bilo teško zamisliti razvoj atomske energije, odnosno istraživanja na tom području), podizanje produktivnosti rada, širenje podjele rada itd. To je ono što je nemoguće negirati. Ali isto tako i negativne strane su očite. One se bar dosada ispoljavaju u određenoj ekskluzivnosti, negativnom utjecaju na tokove razvoja svjetske trgovine, protekcionizmu u vanjskoj trgovini, negativnom utjecaju na pridružene zemlje, u cilju njihovog što dužeg zadržavanja u postojećoj podjeli rada, nepovoljnem utjecaju na položaj radničke klase itd.

Općenito rečeno, međutim, možemo navesti da u izvjesnom smislu svi društveno-ekonomski sistemi i sve zemlje nastoje da pronađe što adekvatnije metode za oslobođenje razvoja proizvodnih snaga od onih limitirajućih faktora koji taj razvoj ograničavaju. Međutim, moramo istaći da je svako društvo često u tome unaprijed ograničeno vlastitim proizvodnim odnosima, pa pritisak proizvodnih snaga utječe na njega da naruši te okvire i na taj način otvoriti puteve progresu.

V

Ovdje smo već na terenu onih unutrašnjih suprotnosti što ih proces ekonomske integracije u kapitalističkim zemljama neizbjježno u sebi nosi. U uvjetima kapitalističkih društvenih odnosa, proces ekonomske integracije nužno će imati oblik daljnje koncentracije kapitala. Ova koncentracija jača i u prilikama konkurenčke borbe, kao i u slučajevima njezine ograničenosti. Moramo istaći da su snage koje razvijaju ekonomsku integraciju u razvijenim kapitalističkim zemljama prvenstveno monopolji i država. Time njihova snaga i utjecaj u društvenoj reprodukciji ogromno raste. Naročito

1) Vidjeti, »Privredni pregled«, od 20. IV 1964, Beograd.

utjecaj države. Na taj način su na ekonomsku arenu uvedene takve snage, interesi i motivi čija će aktivnost utjecati na iskrivljavanje ekonomskih kriterija na području specijalizacije i društvene podjele rada. To se, čini nam se, najbolje vidi na primjeru Evropske ekonomске zajednice, gdje principi integracije dobivaju dvojaku ulogu. S jedne strane oni unutar integracije teže k razvijanju optimalne specijalizacije, kooperacije i društvene podjele rada, a s druge strane, prema vanjskom svijetu istupaju kao da se ništa nije dogodilo. To se vidjelo i po istupanju delegacije EEZ na spomenutoj Konferenciji Ujedinjenih naroda o trgovini i razvoju, 1964. u Ženevi. Kapitalizam nikad nije bio sposoban stvoriti istinsku ekonomsku integraciju, kako u unutrašnjosti zemlje, tako ni na svjetskom tržištu. Premda ekonomska integracija u kapitalističkom dijelu svijeta pogoduje razvijanju proizvodnje i produktivnosti rada, ipak ona u uvjetima razvijenih državno-kapitalističkih odnosa, ne rješava problem tržišta. A problem tržišta, kako je poznato osnovni je problem kapitalističke proširene reprodukcije. Problem tržišta je nagnao kapitalističke zemlje da rješenje potraže prije na vanjsko-ekonomskom (i političkom) planu, nego što bi ga tražile u unutrašnjim odnosima, jer bi to nužno moralo zadrijeti i u same društvene odnose kapitalizma. Jedna od daljnjih značajnijih protivrječnosti kapitalističke ekonomske integracije, koja se između ostalog zasniva i na teoriji o nužnosti proširenja ekonomskog područja i tržišta, jeste i činjenica da se robna razmjena sve više odvija među zemljama članicama. To je svojevrsna interpretacija tržišta koja se sukobljuje s postojećom teorijom o proširenju tržišta, koje proširenje je nužno za masovnu serijsku proizvodnju u kapitalizmu. Tako je npr. uvoz iz zemalja EEZ u Belgijско-luksemburšku ekonomsku uniju u 158. g. (prva godina postojanja EEZ) iznosio 46,6% ukupnog njezinog uvoza, dok je taj udio u 1965. g. porastao na 54,5%. U isto vrijeme uvoz iz zemalja u razvoju smanjio je svoje učešće s 25,5% na 20,6%. Slična situacija je bila i sa izvozom. Njegovo učešće u zemlje EEZ je poraslo s 45,1% na 61,8% u navedenom periodu, dok je pad učešća izvoza u zemlje u razvoju iznosio s 24,8% na 14,9%.²⁾ Plan privredne integracije u zapadnoj Evropi je još više razdvojio ovo već jedinstveno ekonomsko područje stvaranjem dviju suprotnih integracionih cjelina itd.

VI

Osnovno je obilježje razvoja proizvodnih snaga u današnjem razdoblju prijelaz na automatiziranu, tačnije rečeno, na kontinuiranu masovnu serijsku proizvodnju. U svakoj nacionalnoj ekonomiji razvija se kao neizbjježni imperativ »kooperativni oblik procesa rada u sve većem razmjeru, svjesna tehnička primjena nauke, planska eksploracija zemlje, pretvaranje sredstava za rad u samo zajednički upotrebljiva sredstva za rad, ekonomiziranje svih sredstava za proizvodnju i njihova upotreba kao sredstava za proizvodnju kombiniranog društvenog rada«.³⁾

Na osnovu ovakvih zakonitosti razvoja proizvodnih snaga, kapitalizam je razvijao integraciju nacionalnih privreda rušći lokalne ograničenosti feudalnog društva. On je, međutim, bio daleko širi sistem po svojoj prirodi. On se širio ne samo u dubinu, već i u širinu (Lenjin). Sam kapital i profit po svojoj su prirodi »internacionalne kategorije, pa je kapitalizam stihiski, i mogli bismo reći, automatski, težio k svjetskoj ekonomskoj integraciji. U svojem monopolističkom stadiju kapitalizam je i stvarno (na početku ovog vijeka) bio dostigao određeni stupanj jedinstva svjetske privrede i svjetskog tržišta. Stvaranjem jedinstva svjetskog tržišta i jedinstvenog finansijskog sistema, čiji nosilac je u najvećoj mjeri bila Engleska banka s Londonom kao svjetskim finansijskim i trgovачkim centrom, kapitalizam je postao jedinstveni svjetski ekonomski sistem. Klasični kapitalizam nikada nije uspio da do kraja izvede nacionalnu ekonomsku integraciju [postojanje nerazvijenih područja u svim kapitalističkim zemljama, pa i u onim najrazvijenijim,

2) Vidjeti, Bulletin de la Kredietbank, Bruxelles, No 16, 1966, p. 142.

3) Marx, Kapital I, str. 645, Beograd 1947, izd. »Kulture«.

kao što je npr. slučaj sa SAD-om (Florida), Velikom Britanijom (J. Vels), Francuskom (Jugozapadni dijelovi) itd.]. Čak i u maloj evropskoj industrijskoj zemlji Belgiji, postoji nerazvijeni dio (provincije Luksemburg u istočnom dijelu zemlje). Kapitalizmu svojstveni zakon neravnomjernog ekonomskog i političkog razvitka još više se, kako nam se čini, manifestira u internacionalnoj misiji kapitalizma. Suprotnost kapitalističkih proizvodnih odnosa na internacionalnom planu ispoljila se u stvaranju jaza između razvijenih i nerazvijenih zemalja. Zbog toga integracija u okviru kapitalističkih društvenih odnosa bila ona na nacionalnom, regionalnom ili na svjetskom planu, sadrži, negdje u sebi, duboku negaciju, pretvarajući se u krajnjoj liniji u snažan faktor dezintegracije svjetske privrede, kao i samih nacionalnih privreda. Kapitalizam je, dakle, u svom historijskom razvoju stalno nosio izvjesne integracione faktore, naročito pod utjecajem naučno-tehničke revolucije, ali ih on nije nigdje mogao do kraja razviti u skladu s potrebama razvoja proizvodnih snaga, a da istovremeno ne odstupi od svoje kapitalističke ljuštare. Bitne su karakteristike suvremenog razvoja proizvodnih snaga specijalizacija, kooperacija i šire i dublje razvijanje društvene podjele rada u nacionalnim i internacionalnim okvirima. To je ujedno jedan od bitnih uvjeta daljeg jačanja i širenja svjetske razmjene i sve čvršćeg povezivanja svih zemalja u procesu svjetske reprodukcije. Razvoj proizvodnih snaga stalno reproducira ove nove odnose i nova povezivanja.

Bitna je činjenica da se ovaj objektivni proces vrši u uvjetima raspadanja kapitalizma kao svjetskog sistema, u uvjetima krize toga sistema. Osnovna je karakteristika naše epohe rušenje, razaranje kapitalizma kao sistema društvene reprodukcije, i u isto vrijeme njegovo razaranje kao svjetskog ekonomskog sistema, i istovremeno nastajanje, razvijanje socijalizma kao svjetskog procesa. Ova smjena se vrši porastom socijalističkih snaga ne samo u socijalističkim zemljama, nego i u izgradnji socijalizma u nedovoljno razvijenim zemljama i jačanju elemenata socijalizma u razvijenim kapitalističkim zemljama. U tome se ispoljava snaga nastupajućeg svjetskog socijalizma. Kao posljedica tih procesa sužavaju se ne samo geografski okviri kapitalističkog sistema, već i njegovi društveno-ekonomski okviri koji su se ispoljavali i preko svjetskog tržišta, sve dok kapitalizam ne bude zamijenjen novim društveno-ekonomskim sistemom.

Objektivni proces područtvavljenja proizvodnje vrši se u uvjetima razaranja kapitalizma kao svjetskog sistema, pa je praćen daljim zaoštravanjem suprotnosti između nedovoljno razvijenih i razvijenih kapitalističkih zemalja. Ovdje djeluje poznata tendencija u svjetskoj razmjeni prema kojoj su zemlje proizvođači sirovina u položaju da stalno moraju davati sve veću masu sirovina za istu jedinicu gotovih proizvoda. Isto u suvremenoj proizvodnji razvijaju se tendencije zamjene prirodnih sirovina umjetnim materijalima. U takvim uvjetima u kapitalizmu dolazi do nove pojave, da se proizvodni kapaciteti zatvaraju kao zatvorene tehnološko-proizvodne cjeline, najprije u vidu pojedinih koncerna, zatim udruženja, a najposlije u vidu regionalnih ekonomskih integracija. Cini nam se da se upravo u tome u stvari očituje dezintegracija svjetske privrede, čiji je koncentrični izraz upravo regionalna kapitalistička integracija. Sve to, međutim, samo vodi k daljem zaoštravanju suprotnosti ne samo između razvijenih kapitalističkih i nedovoljno razvijenih zemalja i između kapitalističkih i socijalističkih zemalja već i među samim kapitalističkim zemljama, zašto imamo dosta primjera čak i unutar pojedinih integracionih grupacija (npr. suprotnosti između Francuske i Z. Njemačke u okviru EEZ). Sve to skupa dovodi do dalje krize kapitalizma u svjetskim razmjerima. Suprotnost kapitalizma u svjetskim razmjerima ispoljava se u tendenciji, što kapitalizam nastoji da zadrži postojeću međunarodnu podjelu rada između nedovoljno razvijenih zemalja i razvijenih zemalja, čak štaviše pogoršava njihov položaj, zamjenjujući prirodne sirovine umjetnim materijalima, smanjujući na taj način njihovu kupovnu snagu, a time i vlastito tržište, dok u isto vrijeme oblikovano mora razvijati visoko serijsku proizvodnju, za koju je potrebno sve šire i šire tržište. Dakle, kapitalizam je takav društveno-ekonomski sistem koji nužno »živi« od tržišta, od svjetskog tržišta, ono je njegova

»životna atmosfera« (Marx), a u isto vrijeme stalno radi na sprečavanju razvoja toga tržišta. To, međutim, nije nikakva nova stvar, ako znamo da se kapitalizam na isti način odnosi prema tržištu uopće. Ovdje je samo riječ o tome da je regionalna ekonomska integracija najizrazitiji sistem razbijanja svjetskog tržišta, ona je nastala kao rezultat razaranja kapitalizma kao svjetskog ekonomskega sistema i u isto vrijeme znači dalje slabljenje toga sistema u svjetskim razmjerima, bez obzira na pojedine parcialne uspjehe određenih regionalnih ekonomskih integracija. Uostalom, činjenica je da danas sve zemlje pokazuju određenu privrednu ekspanziju bez obzira da li se nalaze u članstvu neke ekonomske integracione grupacije ili ne, što bi također mogao biti predmet daljnjih istraživanja.

Premda regionalna ekonomska i politička integracija čini izraz objektivne težnje proizvodnih snaga k razvoju, ona je još uvijek opterećena proturječnostima suvremenog svijeta. Kapitalistička ekonomska integracija, sa svoje strane, pojavljuje se kao plod razaranja kapitalizma kao svjetskog ekonomskega sistema, ali ne može biti antipod tome razaranju. S druge strane, i ona sama se razvija na tlu kapitalizma, što znači u okviru kapitalističkih odnosa, pa zbog toga ima i relativno ograničenu moć za šire trajnije rješenje pitanja razvoja kapitalističke proširene reprodukcije.

Kapitalistička ekonomska integracija ispostavlja se kao pokušaj spasavanja raspada kapitalizma kao svjetskog ekonomskega sistema, pa je na taj način svojevrstan izraz njegove krize. Integracija se razvija na protivrećan način. Naime, tamo gdje je kapitalizam razbijen kao jedinstveni svjetski ekonomski sistem, (raspadanje kolonijalizma, ubrzani razvoj nedovoljno razvijenih zemalja, što smo već istakli da se tu ne radi samo o oslobodenju, već o ubrzanom razvoju, što je sasvim novi kvalitet) pojavljuje se regionalna ekonomska integracija kapitalističkih zemalja, kao izvjesni nadomjestak onoga što je izgubljeno s razbijanjem jedinstvenog kapitalističkog svjetskog tržišta. U uvjetima kada se pitanje jedinstva cjelokupne svjetske privrede postavlja mnogo otvoreni nego ikada do sada, regionalna ekonomska integracija ne može osigurati to jedinstvo. To pokazuje i određena najnovija praksa u međunarodnim ekonomskim odnosima, a naročito tendencije tješnjeg međusobnog povezivanja pojedinih zemalja i otpor prema starim shemama.

VII

Ako bismo na kraju htjeli dati bar grubu skicu o tome kakvi su izgledi za budućnost, tj. kakva je perspektiva razvoja međunarodnih ekonomskih odnosa, onda bi naš odgovor bio: razvijanje koegzistencije. Naime, razvoj proizvodnje u svjetskim razmjerima realna je ekonomska baza koegzistencije, kao konkretnе politike. Koegzistenciju treba shvatiti u najširem smislu ove riječi, dakle, ne kao koegzistenciju među blokovima. Na ovom mjestu pokušali bismo fiksirati samo neka pitanja koja su po našem mišljenju značajna. To su slijedeće novine u međunarodnim ekonomskim odnosima koje su se dogodile u posljednje vrijeme:

Prvo, pojava socijalističkih zemalja unijela je mnogo kvalitativno novoga u međunarodne ekonomske odnose. Te novine se ogledaju u tome što je pojava ove grupe zemalja, kao izvoznika opreme, pa i naoružanja, ekonomsko-politički značila ukazivanje nedovoljno razvijenim zemljama na puteve ubrzanja njihovog razvoja. Naime, postojanje socijalističkih zemalja ukazalo je nedovoljno razvijenim zemljama da je moguće svladati ekonomsku nerazvijenost i u relativno kraćem roku. To je, naravno, unijelo mnoge elemente novoga u međunarodnim ekonomskim odnosima.

Pojava socijalističkih zemalja značila je razbijanje monopolja kapitalističkih zemalja na svjetskom tržištu u različitim grupama roba, a naročito na svjetskom tržištu kapitala. Time je stvorena mogućnost razvijanja konkurentske borbe na svjetskom tržištu, a u tome i potrebe za razvijanje koegzistencije.

Druga bitna pojava u suvremenim uvjetima jeste objektivni razvoj proizvodnih snaga koji traži rješenje svoga daljeg razvoja u svjetskim razmjerima. Objektivni razvoj proizvodnih snaga u svjetskim razmjerima zahtijeva od svih zemalja, razvijenih i nerazvijenih, kapitalističkih i socijalističkih, da iznalaze takve forme saradnje koje će na najoptimalniji način omogućiti ovaj razvoj. Naime, čini nam se da treba istaknuti i jedan momenat koji se po našem mišljenju često ne uzima u obzir, a to je u ovom slučaju i svršishodnost same podjele zemalja na razvijene i nerazvijene. Naime, često puta će realna stvarnost biti mnogo drugačija nego što je doktrinarna podjela na razvijene i nerazvijene zemlje. Na to nas navodi činjenica, da će se katkada interesi pojedinih razvijenih i nerazvijenih zemalja poklopiti, a da će interesi razvijenih međusobno biti suprotni, kao i međusobni interesi nerazvijenih. (Takov je npr. slučaj s poljoprivrednom politikom EEZ). Naravno, to ne znači, da ne treba voditi računa o toj pojedini, kada se radi o generalnoj, ekonomsko-političkoj ocjeni.

Treća bitna činjenica koja ukazuje na potrebu koegzistencije jeste sama pojava i ubrzani razvoj zemalja u razvoju. Već smo nekoliko puta isticali, da je za nas bitna pojava da se nerazvijene zemlje objektivno moraju ubrzano razvijati, ukoliko hoće da se izvuku iz svoje ekonomske i društveno-političke zaostalosti. To je jedan novi kvalitet koji je mnogo značajniji nego što bi bilo golo dobivanje političke nezavisnosti. Naime, pojava težnji i realne ekonomske politike zemalja u razvoju u pravcu ubrzanog ekonomskog razvoja, neophodno dovodi do takvih bitnih promjena koje se reflektiraju na međunarodnu podjelu rada, svjetsko tržište i svjetsku proizvodnju, kao i na položaj pojedinih zemalja na svjetskom tržištu. Ta činjenica zahtjeva razvijanje koegzistencije ne samo među razvijenim kapitalističkim zemljama i među njima i socijalističkim zemljama, već i među kapitalističkim razvijenim zemljama i nedovoljno razvijenim zemljama. To je onaj novi momenat koji na neki način ima svoj logičan razvoj. Dok se nekada trgovina smatrala kategorijom istog reda kao i rat, tj. oboje su bili instrumenti međunarodne politike pritiska i sile, danas sve više pobjeđuje tendencija da se uloga trgovine kao instrumenta pritiska i sile mora suštinski mijenjati. Trgovina sve više postaje isključivi instrumenat alokacije izvora i zbog toga maksimalizacije proizvodnje i blagostanja. Na taj način se trgovina među narodima pretvara u sredstvo i instrument privrednog razvoja, i time postaje jednim od suštinskih instrumenata koegzistencije.

Četvrto, teoriju koegzistencije kao osnove socijalističke svjetske politike moguće je prihvatići samo pod uvjetom, ako se suština svjetskog socijalističkog sistema vidi u ukidanju međunarodne eksploatacije i prema tome u stvarnoj ravnopravnosti nacionalnih ekonomija. Politika koegzistencije koja bi omogućavala ubrzani ekonomski razvoj u svjetskim razmjerima, ogromno bi doprinijela industrijalizaciji nerazvijenih zemalja, a samim time, kako nam se čini, i izgrađivanju objektivnih materijalnih preduvjeta za razvijanje novih socijalističkih odnosa među nacionalnim ekonomijama. U tome smislu, mislimo da socijalističke snage mogu prihvatići politiku koegzistencije. Zbog toga moramo podvrći kritici stanovište po kojem koegzistencija između dvaju sistema znači svjetsku podjelu rada između »kapitalističkog svjetskog sistema« i »socijalističkog svjetskog sistema«.⁴⁾ Poznato je, da se kapitalizam razvijao na taj način što je nastojao da istisne feudalizam, a nije ga transformirao, socijalizam se, međutim, razvija time, što ne samo da istiskuje kapitalizam, već ga i transformira. Naime, vidjeli smo da kapitalizam da bi produžio svoj opstanak, sam sebe transformira. A upravo tome teže i sve svjesne socijalističke snage i one tome procesu aktivno doprinose. Međutim, jasno je, da svako napredovanje socijalizma kapitalizam nastoji usporiti, ali na njemu imanentno protivrječan način. Zbog toga

4) Vidjeti o tome karakteristično mišljenje čehoslovačkog ekonomiste V. Kaigla, koji je u svom referatu o socijalističkoj međunarodnoj podjeli rada izjavio da treba razlikovati »kapitalističku međunarodnu podjelu rada«, »socijalističku međunarodnu podjelu rada« i »međunarodnu podjelu rada koja se ostvaruje između zemalja oba svjetska ekonomska sistema«. Ne treba ni spominjati koliko je ovo shvaćanje ustvari politički-subjektivističko. (Vidjeti, Spoljno-politička dokumentacija, No. 7, 1959, str. 3).

teorija o proširenju socijalizma teritorijalnim putem, ne može se zasnivati na principima koegzistencije, jer je takvo proširenje socijalizma bez oružanog sukoba nemoguće. A i prihvaćanje u svjetskoj podjeli rada principa podijeljenosti svjetskog tržišta na dva suprotna tržišta, po našem mišljenju bi vodila stalnoj podijeljenosti svjetske privrede i čitavog svijeta, a ne k njegovom jedinstvu.⁵ Jasno je, da osnovni napor socijalističkih snaga ne ide za promjenom sistema kapitalizma »izvana«, već »iznutra« dijalektičkom transformacijom u novi kvalitet.

Peto, što se tiče ekonomske integracije u suvremenom svijetu, bila ona kapitalistička, socijalistička⁶) ili u zemljama u razvoju, ona se mora zasnivati na prirodnim potrebama i objektivnim ekonomskim interesima, a nikako ne na umjetnim političkim konstrukcijama i kombinacijama. Samo utoliko će ona objektivno moći doprinijeti izgradnji novog ekonomskog jedinstva svijeta. Nadalje, što je posebno važno, jeste to da se ekonomska integracija mora zasnivati na ekonomski racionalnoj podjeli rada, a ne na privrednoj autarhiji. Podjelu rada treba shvatiti kao dinamičan faktor, a ne kao neku zaledenu privrednu strukturu. Zato će integracija biti pozitivna samo u slučaju ako doprinosi maksimalnom razvoju svake zemlje, bila ona njena članica ili ne. Ukoliko bismo željeli da ekonomska integracija bude »praktična realizacija principa koegzistencije u privredi« (Kardelj), onda bi ona morala odbaciti svaku politiku stvaranja izoliranih integracionih sistema, koji bi se zasnivali na blokovskim i sličnim koncepcijama. Osim toga, integracija bi morala sadržavati jasnu orientaciju za likvidaciju jaza između razvijenih i nerazvijenih zemalja, bez čega ne može biti niti govora o stvaranju novog svjetskog tržišta, pa niti realne baze za mirnu koegzistenciju.

Sesto, aktivna miroljubiva koegzistencija u svemu ovome nalazi realnu bazu i snažan oslonac. Ona sama se mora razvijati u pravcu ne samo »koegzistiranja« već stvaranja jedinstva nove svjetske ekonomike.

Sedmo, Socijalizam ima apsolutne prednosti da postane svjetski sistem. On to mora postati samom silom razvoja proizvodnih snaga. Razrada ovog problema zahtijevala bi posebnu studiju.

5) I među autorima »socijalističke svjetske podjele rada« nije jasno što se ima pod njom podrazumijevati. To npr. ističe i mađarski ekonomista Göncöl, koji kaže, da premda je napisao knjigu o tome, nije u stanju dati tačnu definiciju, i da »teoretski rad u ovoj oblasti tek predstoji«. (Vidjeti, isto, str. 23).

6) Termin je samo uvjetan.